



ANTIČKE SVJETILJKE OD BAKRENE SLITINE IZ MUZEJA SLAVONIJE

U radu je obrađeno dvanaest svjetiljki od bakrene slitine iz rimskoga razdoblja koje su pohranjene u Arheološkom odjelu Muzeja Slavonije u Osijeku. Svjetiljke su u Muzej dospjele pod različitim okolnostima: otkupom, darom i zaštitnim arheološkim istraživanjima. Sve potječu s različitih lokacija u Donjem gradu u Osijeku, izuzev jednoga nalaza za koji je zabilježen podatak da dolazi iz mjesta Nagy Karoly u Mađarskoj. Ovaj rad daje uvid u tipološku i kronološku determinaciju ove vrste materijala iz fundusa Muzeja Slavonije.

Slavica Filipović

Muzej Slavonije Osijek
Trg sv. Trojstva 6
HR-31000 Osijek
slavica.filipovic@mso.hr

Mirna Crnković

Dobriše Cesarića 36
HR-31000 Osijek
mirnac6@yahoo.com

Izvorni znanstveni rad

UDK 904:749.2"652"(497.5 Osijek)

Ključne riječi

antika
Mursa
svjetiljka
bakrena slitina

UVOD

U Muzeju Slavonije čuva se brojna i raznovrsna arheološka građa. Veliku količinu materijala čine rimske svjetiljke od kojih posebnu skupinu predstavljaju one izrađene od metala. Ukupno ih je dvanaest i sve su načinjene iz bakrene slitine. U Muzej su dospjele pod različitim okolnostima: otkupom, darom i arheološkim istraživanjima, a dio njih je stručno objavljen i prezentiran javnosti kroz izložbe. Sve potječu s različitih lokacija u Donjem gradu u Osijeku, odnosno s područja rimske Murse, izuzev jednoga nalaza za koji se na osnovu upisa u inventarnu knjigu smatra da dolazi iz mjesta Nagy Károly u Mađarskoj.

Metalne svjetiljke mogu biti načinjene iz olova, željeza, bakrene slitine, te vrlo rijetko i od plemenitih metala.¹ Za razliku od keramičkih, ova vrsta svjetiljki nije predstavljena kao čest nalaz na arheološkim lokalitetima. Razlog tome je što su načinjene iz skupocjenijeg materijala, no jednostavniji tipovi javljaju se u većem broju i rasprostranjeniji su jer su se proizvodili za nešto širu populaciju.² Ove su si svjetiljke uglavnom mogli priuštiti ljudi višeg imovinskog statusa u svrhu osvjetljavanja svojih prostora. Stajale su najčešće u nišama ili su visile na kandelabrima.³

U antici su se svjetiljke (latinska transkripcija grčke riječi *lychnus*, i latinski naziv *lucerna*)⁴ koristile u svakodnevnom životu za osvjetljavanje ulica, trgova, privatnih kuća, trgovina i dr. Osim njihove praktične funkcije, imale su i onu simboličnu kada su se prilagale u grob pokojnicima ili koristile pri svečanostima. Svjetiljke mogu biti ukrašene jednostavnim i stiliziranim motivima, ali i motivima i prizorima svakodnevnice te prikazima božanstava i fantastičnih bića. Za razliku od keramičkih, metalne svjetiljke rijetko su ukrašavane na njihovom disku, a razlog tome vjerojatno je tehničke naravi. Najčešće ukrašavani dio na metalnim svjetiljkama je njihova drška.⁵

Pri određivanju centara proizvodnje nailazi se na brojne poteškoće. Proizvodnja rimskih metalnih svjetiljki, prema helenističkim uzorcima, najvjerojatnije je započela na prostoru Kampanije u 1. st. i dalje se širila na sjever Italije, a zatim i u druge provincije, kao što je i Panonija te duž limesa.⁶

SVJETILJKE OD BAKRENE SLITINE U MUZEJU SLAVONIJE

Svjetiljke od bakrene slitine u Muzej su dospjele na različite načine. Svjetiljke dospjele otkupom u Muzej su: Inv. br. 12234. (kat. br. 2.) otkupljena od D. Vlahovića u 2. polovici 20. st., inv. br. 7982 (kat. br. 1.) i 7983 (kat. br. 4.) otkupljne su od Vuletića 1968. godine.⁷ Posljednju spominje D. Pinterović Inv. br. 2814 (kat. br. 7.) da je otkupljena za jednu krunu 1914. godine.⁸

Tri su svjetiljke darovane Muzeju. C. F. Nuber darovao je svjetiljku Inv. br. 2813 (kat. br. 9.). F. Sedlaković darovao je inv. br. 2815 (kat. br. 8.) krajem 19. st. Dar S. Kračenića s početka 20. st. darovao je svjetiljku inv. br. 3300 (kat. br. 3.) Sve svjetiljke potječu s različitih lokacija u Donjem gradu u Osijeku, odnosno s područja antičke Murse, izuzev svjetiljke (kat. br. 8.) koja dolazi iz mjesta Nagy Karoly u Mađarskoj. Detaljnije informacije o mjestu pronalaska svjetiljke (kat. br. 8.) nisu zapisane, a pretraživanje ovoga toponima rezultiralo je pojavom nekoliko različitih lokacija u Mađarskoj.⁹

Pet svjetiljki (kat. br. 5., 6., 10., 11. i 12.) potječe s novih zaštitnih arheoloških istraživanja antičke Murse na prostoru bivše Vojarne „Drava“ koja su se odvijala u razdoblju od 2001. do 2013. godine. Dvije svjetiljke pronađene su na zapadnom dijelu Vojarne na lokaciji današnjeg Studentskog doma (kat. br. 5. - SJ 280 i kat. br. 6. - SJ 823), a po jedna svjetiljka na lokaciji današnjeg Građevinskog fakulteta (kat. br. 11. - SJ 2) i Studentskog paviljona (kat. br. 12. - SJ 513). Na sjeveroistočnom dijelu Vojarne jedna je svjetiljka pronađena na lokaciji Učiteljskog fakulteta (kat. br. 10. - SJ 144). Sve su svjetiljke pronađene unutar zatvorenih cjelina, u zapunama bunara i jama, izuzev svjetiljke s lokacije današnjeg Građevinskog fakulteta (kat. br. 11.) koja je pronađena unutar sloja SJ 2 s brojnim arheološkim nalazima uglavnom iz 2. i 3. st.

TIPOLOGIJA

O metalnim svjetiljkama još uvijek je malo toga poznato. Tipologije koje su dostupne ne obuhvaćaju sve varijante svjetiljki, no moguće ih je podijeliti na nekoliko glavnih tipova.¹⁰ Najprikladnije tipologije daju nam Loeschcke i Iványi. Loeschcke je dao podjelu na svjetiljke od bakrene slitine s volutnim nosom (tipovi XV – XIX), svjetiljke kruškolikog tijela (XX i XXI), prototipe keramičkih svjetiljki (XXII)¹¹ i svjetiljke u obliku osmice (XXV). Iványi je rasporedila metalne svjetiljke u tipove XIX – XLIII.¹² Općenito, pri proučavanju antičkih svjetiljki koriste se još i tipologije: Brantz, Broneer, Deneauve, Dressel, Fischbach, Ponsich i Walters.¹³ Za sada je još uvijek teško govoriti o sintezi tipologije metalnih svjetiljki te se iz toga razloga još uvijek većina tipova određuje prema analogijama koje su objavljene.

Od dvanaest svjetiljki od bakrene slitine iz Muzeja Slavonije nije bilo moguće za sve odrediti tipologiju. Stoga su kao posebni tipovi izdvojena tri primjera svjetiljki. Ovo je čest slučaj i s primjerima koji se čuvaju u drugim muzejima.¹⁴ Kao poseban tip izdvojena je svjetiljka (kat. br. 1.) koja vjerojatno pripada tipu

⁹ Bulat, 1973. – 1975., str. 168; Ova je lokacija navedena u inventarnoj knjizi MSO AA I (1 – 4000)

¹⁰ Busuladžić, 2007., str. 85-86

¹¹ keramičke svjetiljke često oblikom imitiraju brončane u: Perlzweig, 1961., str. 4-5

¹² Vikić - Belančić, 1976., XLIV

¹³ Harris, 1980., str. 128; Vikić – Belančić, 1976., XLIV; Vučić, 2009., str. 10

¹⁴ Busuladžić, 2007., str. 86; Vikić – Belančić, 1976., XLV; Tipologija brončanih svjetiljki još uvijek nije dovoljno razrađena te iz toga razloga brojni autori navode zasebne tipove koje je nemoguće sa sigurnošću smjestiti u već postojeće tipologije.

volutnih svjetiljki, no za sada je nije moguće točnije definirati. Svjetiljke sličnoga tipa pronađene su u Pompejima i datiraju se od kraja 1. st. do početka 2. st.¹⁵ Još se jedna svjetiljka (kat. br. 6.) ne uklapa u tipove zastupljene u Loeschcke ili Iványi tipologijama, a uspoređujući je s ostalim objavljenim metalnim svjetiljkama nisu joj pronađene ni analogije. Svjetiljka (kat. br. 11.) posebna je svojim izgledom jer nije mogla stajati samostalno već je najvjerojatnije bila utaknuta u neku vrstu podloge ili kandela-bra. Ovakav tip svjetiljke s trnom poznat je iz Karnunta, iako se oblikom razlikuje od našega primjera iz Murse.¹⁶

Dvije svjetiljke (kat. br. 2. i kat. br. 7.) pripadaju tipu Iványi XL, a De’Spagnolis – De Carolis ih svrstavaju pod tip XXIV. U ovaj se tip ubrajaju svjetiljke različitih oblika: ptice, ribe, bikove i ljudske glave, ljudska noga. Prva predstavlja primjer svjetiljke s prikazom maske, a druga je u obliku ljudske noge koja je prikazana u obući zvanoj *solea*.¹⁷ Ovakvi primjerci svjetiljki imaju analogija i zastupljeni su i u drugim gradovima provincije Panonije (Brigecij, Skarabantija, Karnunt),¹⁸ ali i diljem Carstva.¹⁹ Svjetiljke u obliku stopala Loeschcke dijeli na četiri kategorije.²⁰ Primjer iz Muzeja Slavonije pripada tipu kojemu je iz palca izlazio kljun za fitilj. Ovaj tip se datira od kraja 1. st. i u početak 2. st. Primjer s maskom se prema analognom materijalu datira u 2. st.²¹

Tipom Iványi XXXIX (kat. br. 3.) su zastupljene svjetiljke okruglog tijela oblikovane kao grozd ili školjka s kratkim zaobljenim nosom i lunulastom drškom. Ovakve se svjetiljke datiraju u 1. i 2. st. Analogije pronalazimo diljem Panonije, te na limesu u Karnuntu.²²

Tip Iványi XXXI i Loeschcke XIX (kat. br. 4.) raširene su diljem Carstva.²³ To su volutne svjetiljke čiji je okrugli nos ukrašen rozetama ili spiralama. Ručka im je često oblikovana u list ili lunetu. Datiraju se u 1. st.²⁴ Ovaj je tip svjetiljki uglavnom stajao obješen na kandelabaru.²⁵

Tipom Iványi XXXVI i Loeschcke XXII (kat. br. 5.) su zastupljene metalne varijante keramičkih *Firma* svjetiljki tipa XL i datiraju se od kraja 1. st do početka 2. st. Analogije se pronalaze u Pompejima i Herkulanumu, ali i na limesu, prije svega u Karnuntu.²⁶ De’Spagnolis – De Carolis ovaj tip nazivaju tip X.²⁷ Ovom je tipu vjerojatno pripadala i još jedna svjetiljka (kat. br. 9.), ali zbog prevelikog oštećenja to ne možemo sa sigurnošću tvrditi.

¹⁵ Lucerne Romane, 1997., str. 30; Šmalcelj, 1966., str. 42; Pinterović, 1978., str. 119-120

¹⁶ Alram - Stern, 1989., str. 58-59, Tafel 45/626

¹⁷ Pinterović, 1965., str. 90; Pinterović, 1978., str. 119 – 120; Celestin, 1901., str. 43

¹⁸ Humer, 2009., str. 145

¹⁹ Ilakovac, 1973., str. 400

²⁰ de’ Spagnolis - De Carolis, 1997., str. 49

²¹ Iványi, 1935., 24; Lucerne Romane, 1997., str. 29; de’ Spagnolis - De Carolis, 1997., str. 49 - 50

²² Iványi, 1935., str. 24; Humer, 2009., str. 147

²³ Busuladžić, 2007., str. 183; Ilakovac, 1973., str. 394

²⁴ Iványi, 1935., str. 23; Loeschcke, 1919., str. 499; Kirsch, 2002., str. 17; Vikić – Belančić, 1976., XLV; Pinterović, 1978., str. 119 – 120

²⁵ Košević, 2002., str. 104; Lucerne Romane, 1997., str. 34

²⁶ Iványi, 1935., str. 24; Loeschcke, 1919., str. 500; Humer, 2009., str. 147

²⁷ de’ Spagnolis - De Carolis, 1997., str. 57 – 62

Tip Iványi XXIX (kat. br. 8.) je svjetiljka od bakrene slitine sa zaobljenim volutama čiji krajevi završavaju u obliku čvora. Ovo je primjer svjetiljke s dva nosa i Iványi naglašava kako je najvjerojatnije bila proizvedena u Panoniji već krajem 1. st.²⁸

Svjetiljka (kat. br. 10.) pripada skupini svjetiljki koje su se razvile iz keramičkih tipova *Firma* svjetiljki, Iványi XVII / Loeschcke X / Fischbach A. Ovakve su svjetiljke krajem 1. st. uvožene, dok u 2. i 3. st. nastaju najčešće u lokalnim panonskim radionicama. Kao jedno od središta proizvodnje ovakvih vrsta predmeta navodi se Intercisa. Analogije ovakvih svjetiljki imamo i u drugim gradovima u Panoniji, ali i diljem Carstva. To su na primjer: Siscija, Brigecij, Akvinkum, Savarija i dr.²⁹

Posljednji tip zastupljen u katalogu (kat. br. 12.) najvjerojatnije pripada tipu Loeschcke XXI. Ovakve su svjetiljke imale dršku kruznoga oblika ukrašenu s lunulom, no kod ovoga primjera drška nije sačuvana. Njihova proizvodnja započinje već u 1. st. na području Kampanije i dalje se šire na sjever.³⁰ Kasniji se oblici razvijaju i proizvode na sjevernom prostoru limesa u 2. i 3. st. pa su nam tako poznate i analogije iz Karnunta.³¹

ZAKLJUČAK

U Muzeju Slavonije u Osijeku čuva se dvanaest svjetiljki od bakrene slitine iz rimskoga doba. Svjetiljke kat. br. 1., 4., 5., 7., 8., 9. datiraju se vrlo rano, 1. st. ili od kraja 1. st. do početka 2. st., odnosno već u pretkolonijalnu fazu Murse. Svjetiljku kat. br. 6. za sada nije moguće preciznije datirati jer ju je nemoguće uvrstiti u već postojeće tipologije metalnih svjetiljki. Svjetiljke kat. br. 10. i 12. kao italski se import datiraju u 1. st., ali se kasnije razvija i lokalna proizvodnja ovih tipova u 2. i 3. st. Dataciju svjetiljke s trnom kat. br. 11. određuje se prema analogiji iz Karnunta i prema tome moguće ju je datirati u 3. st.

Determinirano je nekoliko tipova svjetiljki od bakrene slitine. Dvije svjetiljke pripadaju tipu Iványi XL. To su svjetiljke različitih oblika, ovdje zastupljene primjerima u obliku maske i ljudske noge u obući. Tip Iványi XXXIX u obliku školjke s lunulastom drškom. Tip Iványi XXXI / Loeschcke XIX volutna svjetiljka ukrašen rozetama. Tip Iványi XXXVI / Loeschcke XXII varijante keramičkih *Firma* svjetiljki. Tip Iványi XXIX sa zaobljenim volutama čiji krajevi završavaju u obliku čvora. I tip Iványi XXXVI-II skupina svjetiljki koje su se razvile iz keramičkih tipova *Firma* svjetiljki. Posljednji tip zastupljen u katalogu najvjerojatnije pripada tipu Loeschcke XXI s drškom kruznoga oblika ukrašenu lunulom.

²⁸ Iványi, 1935., str. 22 – 23

²⁹ Iványi, 1935., str. 16; Loeschcke, 1919., str. 255 – 257; Fischbach, 1896., str. 15 – 16; Szentléleky, 1969., str. 146; Busuladžić, 2006., str. 191

³⁰ Humer, 2009., str. 147; Humer, 2006., str. 261 i 263

³¹ de’ Spagnolis - De Carolis, 1997., str. 53

KATALOG

1. Svjetiljka od bakrene slitine s dva izdužena nosa koji su međusobno jedan od drugog odvojeni jednom shematiziranom volutom, a svaki od njih ima po još jednu takvu volutu koja ih spaja s ramenima svjetiljke. Na krajevima nosa nalaze se polukružni otvori za stijenj. Na disku se nalazi infudibulum za gorivo u obliku većeg kružnog otvora. Površinu diska omeđuje rebro kružnoga oblika. Na stražnjem dijelu svjetiljke nalazi se prstenasta drška koja završava ukrasom u obliku lista. Dno svjetiljke počiva na visokom stajaćem prstenu.

Mjesto nalaza: Osijek, Tenjska cesta
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 7982
Dimenzije: duž. 11; šir. 6,4; vis. 5,2 cm
Datacija: kraj 1. st. – poč. 2. st.
Tipologija: nepoznata
Literatura: Bulat 1975, 167, Sl.1.



2. Svjetiljka od bakrene slitine na čijem disku je prikazana maska s otvorenim ustima i naglašenim obrazima, izražajnim očima i stiliziranom kosom. Infudibulum za gorivo je u obliku malog kružnog otvora koji se nalazi na čelu maske. Tri kratka i obla nosa, s kružnim otvorima za stijenj, direktno se nastavljaju na ramena svjetiljke. Na stražnjem dijelu nalazi se drška u obliku stiliziranog lista. Dno je ravno.

Mjesto nalaza: Osijek, Donji grad
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 12234
Dimenzije: duž. 8,2; šir. 3,6; vis. 2 cm
Datacija: 2. st.
Tipologija: Iványi XL
Literatura: Bulat 1989, 35, 56



3. Svjetiljka od bakrene slitine u obliku školjke. Tijelo svjetiljke je naznačeno rebrima. Na gornjoj površini nalazi se veliki kružni otvor, infudibulum, za gorivo. Na ramena svjetiljke nastavlja se kratak nos čiji je otvor za stijenj ovalnog oblika. Na stražnjem dijelu nalazi se prstenasta drška s ukrasom u obliku lunule. Luneta završava kružnim ispupčenjima. Dno svjetiljke počiva na niskom stajaćem prstenu.

Mjesto nalaza: Osijek, Donji grad
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 3300
Dimenzije: duž. 5,9; šir. 3,5; vis. 2,5 cm
Datacija: 1. st. - 2. st.
Tipologija: Iványi XXXIX
Literatura: Iványi 1935, 24, 302, T. LXII



4. Svjetiljka od bakrene slitine na čijem disku se nalazi pravilno kružno rebro i infudibulum za gorivo u obliku većeg kružnog otvora. Nos je izdužen, s kružnim otvorom za stijenj. Na stražnjem dijelu svjetiljke nalazi se prstenasta drška koja završava lunulom čiji su krajevi međusobno spojeni. Svjetiljka ima dvije ušice za vješanje. Jedna se nalazi na disku, točnije na plastičnom rebro, a druga na lunuli. Sačuvan je i brončani lanac koji prolazi kroz ušicu na lunuli. Dno svjetiljke počiva na niskom stajaćem prstenu.

Mjesto nalaza: Osijek, Tenjska cesta
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 7983
Dimenzije: duž. 15; šir. 6,2; vis. 3,7 cm
Datacija: 1. st.
Tipologija: Iványi XXXI / Loeschcke XIX
Literatura: Bulat 1975, 168; Sl. 2.



5. Svjetiljka od bakrene slitine s kružnim diskom u čijem se središtu nalazi veliki i pravilni kružni otvor za gorivo. Na površini diska nalazi se kružno rebro. Nos lampice je izdužen, na njegovom kanalu se nalazi izduženi odih (otvor za zrak). Otvor za stijenj pravilnog je kružnog oblika. Sa svake strane svjetiljke nalazi se po jedna ušica za lančić. Takve svjetiljke bile su najčešće postavljane na kandelabar, ali su mogle biti postavljene i samostalno u nišama. Na stražnjem dijelu nalazi se prstenasta drška.

Mjesto nalaza: Osijek - Vojarna, Studentski dom, 2002., SJ 280
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 195511
Dimenzije: duž. 11,7; šir. 6,5; vis. 3,5 cm
Datacija: kraj 1. st. – poč. 2. st.
Tipologija: Iványi XXXVI / Loeschcke XXII
Literatura: neobjavljeno



6. Svjetiljka od bakrene slitine s manjim oštećenjem na jednom ramenu. Disk svjetiljke je konkavan, a u njegovom središtu se nalazi manji kružni infudibulum za gorivo. Nos je izdužen, s kružnim otvorom za stijenj. Na stražnjem dijelu svjetiljke nalazi se perforirana drška ukrašena trokutastim nastavkom s malim kružnim ispupčenjem na vrhu.

Mjesto nalaza: Osijek, Studentski dom, 2002., SJ 823
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 195510
Dimenzije: duž. 8,8; šir. 5,3; vis. 5,7 cm
Datacija: nepoznata
Tipologija: nepoznata
Literatura: neobjavljeno



7. Svjetiljka od bakrene slitine u obliku ljudske noge u obući. Mjestimično je gruba i premazana zelenom patinom. Odbijen je mali prst. Ispod palca nalazi se veća rupa na koju se nastavljao nos svjetiljke. Na stražnjem dijelu nalazi se veliki i pravilni kružni infudibulum za gorivo. Nedostaje mu poklopčić. Odlomljena je i drška koja se nalazila iza infudibuluma, a na njoj su ostaci lančića. Ovaj tip svjetiljke u literaturi se izdvaja kao luksuzan predmet.

Mjesto nalaza: Osijek, Donji grad
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 2814
Dimenzije: duž. 10,5; šir. 3,6; vis. 4,5 cm
Datacija: kraj 1. st. – poč. 2. st.
Tipologija: Iványi XL
Literatura: Celestin, 1901, 42, 43.



8. Svjetiljka od bakrene slitine kružnoga tijela s dva nosa. Disk je konveksan i blago povišen. Ukrašen je blago uklesanim koncentričnim krugovima. U središtu diska nalazi se mali kružni infudibulum. Nosevi su imali kružne otvore. Odvojeni su jedan od drugog jednom shematiziranom volutom, a svaki od njih ima po još jednu volutu koja ih spaja s ramenima svjetiljke. Završeci voluta imaju kružna ispupčenja. Istaknuti nosevi povezani su s tijelom spljoštenim kanalima na kojima se nalaze dvije ušice kroz koje prolaze karike u obliku osmice i tvore lanac za kandelabar.

Mjesto nalaza: Nagy Karoly, Mađarska
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 2815
Dimenzije: duž. 10,4; šir. 10,7; vis. 3,7 cm
Datacija: kraj 1. st.
Tipologija: Iványi XXIX
Literatura: Iványi, 1935, 22-23, 297



9. Oštećena svjetiljka od bakrene slitine. Disk i nos nisu sačuvani. Sačuvan je samo stražnji dio svjetiljke s prstenastom drškom i malim kružnim ispupčenjem na njoj. S jedne strane nalazi se ušica za lančić, a vjerojatno se ista takva nalazila i sa suprotne, oštećene, strane. Dno je ravno.

Mjesto nalaza: Osijek, Donji grad
Mjesto pohrane: MSO, Inv. br. 2813
Dimenzije: duž. 6,4; šir. 5; vis. 3 cm
Datacija: kraj 1. st. – poč. 2. st.
Tipologija: IványiXXXVI/Loeschcke XXII ?
Literatura: neobjavljeno



10. Oblik nastao iz keramičkih *Firma* svjetiljki. Na disku se nalazi mali kružni infudibulum za gorivo dok je otvor za stijenj na nosu također kružnoga oblika, ali većih dimenzija. Disk omeđuje rebro koje se nastavlja gotovo do razine otvora na nosu i tu završava zadebljanjem. Rub nosa je ukrašen urezima. Svjetiljka ima tri ušice za lanac. Dvije su smještene u korijenu nosa dok je zadnja na kraju svjetiljke umjesto drške. Kroz zadnju i jednu ušicu u korijenu nosa još uvijek prolazi lanac s karičicama u obliku osmice. Ovakva je svjetiljka mogla visiti na kandelabru ili stajati samostalno. Dno svjetiljke je ravno.

Mjesto nalaza: Osijek - Vojarna, Učiteljski fakultet, 2009., SJ 144
Mjesto pohrane: MSO, PPN 637
Dimenzije: duž. 8,2; šir. 5,1; vis. 3,3 cm
Datacija: 1. st.
Tipologija: oblik nastao iz Iványi XVII
Literatura: neobjavljeno



11. Svjetiljka izduženog tijela. Infudibulum za gorivo i otvor za stijenj na nosu gotovo su iste veličine i kružnog su oblika. Gornja površina svjetiljke je ravna i bez dodatnih plastičnih elemenata. Na mjestu drške nalazi se produžetak na kojemu stoji masivni otvor valjkastog oblika. Ovaj je dio vjerojatno bio dodatno ukrašen ili je u njega bila utaknuta neka druga vrsta materijala bilo iz praktičnih ili estetskih razloga. Dno svjetiljke zaokruženo je i iz dna se nastavlja šiljak koji je služi umetanju svjetiljke u podlogu kako bi mogla ravno stajati.

Mjesto nalaza: Osijek - Vojarana, Građevinski fakultet, 2007., SJ 2
Mjesto pohrane: MSO, PPN 949
Dimenzije: duž. 7,2; šir. 3,1; vis. 6,4 cm
Datacija: 3. st. ?
Tipologija: nepoznato
Literatura: neobjavljeno



12. Svjetiljka čiji je disk oštećen i čiji je infudibulum za gorivo izveden kao veći kružni otvor. Otvor je oštećen. Nos je izdužen s kružnim otvorom za stijenj. Na stražnjem dijelu svjetiljke nalazila se prstenasta drška, sada oštećena, koja je vjerojatno završavala lunulom ili kakvim drugim ukrasom. Svjetiljka ima ušicu za vješanje na nosu, između otvora za fitilj i infudibuluma i ostatke ušice na mjestu gdje je započinjala drška. Svjetiljka je mogla stajati samostalno ili visiti na kandelabru. Dno svjetiljke počiva na niskom stajaćem prstenu.

Mjesto nalaza: Osijek - Vojarna, Studentski paviljon, 2012., SJ 513
Mjesto pohrane: MSO, PPN 251
Dimenzije: duž. 8; šir. 4,9; vis. 2,8 cm
Datacija: 1. st.
Tipologija: Loeschcke XXI
Literatura: neobjavljeno



LITERATURA

- ALRAM-STERN, E., 1989., *Die Römischen Lampen aus Carnuntum*, Wien : Verlag der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften
- BULAT, M., 1973. – 1975., Dvije rimske brončane svjetiljke iz Osijeka // *Osječki zbornik XIV–XV*, Osijek, str. 167-172
- BUSULADŽIĆ, A., 2006., Zbirka antičkih svjetiljki iz Mogorjela // *Vjesnik Arheološkog muzeja Zagreb*, 3. s., XXXIX, str. 187–200
- BUSULADŽIĆ, A. 2007., *Antičke svjetiljke u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo : Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine
- CELESTIN, V., 1901., Rimske svjetiljke // *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva V*, str. 21–43
- DE'SPAGNOLIS CONTICELLO, M., DE CAROLIS, E., 1997., *Le lucerne di bronzo del museo civico archeologico di Bologna*, Comune di Bologna : Museo civico archeologico
- FILIPOVIĆ, S., 1997., Antička arheologija // *Blago Muzeja Slavonije*, Osijek : Muzej Slavonije, str. 77–78
- FISCHBACH, O., 1896., *Römische Lampen aus Poetovio im Besitze des Steriermärkischen Landesmuseums „Joanneum“*, Graz : Landesmuseums „Joanneum“
- HARRIS, W. V., 1980., Roman Terracotta Lamps: the Organisation of an Industry // *The Journal of Roman Studies*, Volume LXX, str. 126–145
- HUMER, F., 2006., *Legionsadler und Druidenstab, Vom Legionslager zur Donaumetropole*, Katalogband, Bad Deutsch Altenburg : Archäologisches Museum Carnuntinum
- HUMER, F., 2009., *Von kaisern und bürgern, Antike Kostbarkeiten aus Carnuntum*, Bad Deutsch Altenburg : Archäologisches Museum Carnuntinum
- ILAKOVAC, B., 1973., Brončane svjetiljke iz Arheološkog muzeja u Zadru // *Radovi instituta jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XX, Zadar, str. 385-412

- IVÁNYI, D., 1935., *Die Pannonischen Lampen : Eine typologisch - chronologische übersicht*, Budapest
- IVÁNYI, D., 1935., *Die Pannonischen Lampen : Eine typologisch - chronologische übersicht, Tafeln*, Budapest
- KIRSCH, A., 2002., *Antike Lampen im Landesmuseum Mainz*, Mainz am Rhein : P. von Zabern
- KOŠČEVIĆ, R., 2002., Nekoliko rjeđih neobjavljenih nalaza iz Siscije // *Prilozi Instituta za arheologiju 19*, Zagreb, str. 101–112
- LOESCHCKE, S., 1919., *Lampen aus Vindonissa : Ein Betrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesens*, Zürich
- Lucerne Romane : Breve storia dell'illuminazione nell'antica Roma, 1997.*, Bologna : Museo Civico Archeologico
- Lux in tenebris = Svjetlo u tmini*, 2009., Zadar : Arheološki Muzej Zadar
- PERLZWEIG, J., 1961., *The Athenian Agora, Results of Excavations Conducted by The American School of Classical Studies at Athens, Volume VII, Lamps of the Roman Period, First to Seventh Century After Christ*, New Jersey
- PINTEROVIĆ, D., 1978., *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Osijek : Centar za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
- PINTEROVIĆ, D., 1965., O rimskoj bronci u arheološkoj zbirci osječkog muzeja // *Osječki zbornik IX–X*, Osijek, str. 77–104
- SZENTLÉLEKY, T., 1969., *Ancient Lamps*, Budapest : Akadémiai Kiadó
- ŠIMIĆ, J., FILIPOVIĆ, S., 1997., *Kelti i Rimljani na području Osijeka*, Osijek : Muzej Slavonije Osijek, str. 84–86
- ŠMALCELJ, M., 1966., Antičke metalne svjetiljke iz Vinkovaca // *Opuscula archaeologica VI*, Zagreb, str. 39–48
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B., 1976., *Antičke svjetiljke u arheološkom muzeju u Zagrebu* // *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 9*, Zagreb

ANCIENT COPPER ALLOY LAMPS IN THE MUSEUM OF SLAVONIA

SUMMARY

The Museum of Slavonia hosts 12 lamps made of copper alloys originating from the Roman period, which have ended up here under various circumstances. Five of these lamps originate from the new protected archaeological sites of the ancient Mursa (2001 – 2013) located in the area of the former “Drava” barracks. The sites are managed by senior Museum custodian Slavica Filipović. Three lamps have been donated to the Museum while the other four have been bought off. All the lamps, except one which is believed to originate from the village of Nagy Karoly, Hungary, are attached to the area of the Roman Mursa, now known as Donji grad (Downtown) of Osijek.

Several types of copper lamps have been determined. Two lamps belong to the Iványi XL type and come in different shapes, one in the form of a mask and the other one resembling a human leg put into a kind of footwear. The

Iványi XXXIX type is featured by a shell-shaped lamp with a lunular handle. The Iványi XXXI / Loeschcke XIX type is represented by a volute lamp decorated by rosettes. The Iványi XXXVI / Loeschcke XXII type lamps appear as variants of ceramic *Firma* lamps. There is also a Iványi XXIX type lamp with round volutes which ends convert into nods. The Iványi XXXVIII type is featured by a group of lamps that developed from ceramic types of *Firma* lamps. The last type of lamps presented in the catalogue is most likely to belong to the Loeschcke XXI type and has a circular handle decorated by a lunula. Six lamps dateback to the 1st century or to the late 1st and early 2nd century, i.e. to the pre-colonial period of Mursa. There are two other lamps dated to the 1st century and are said to be an italic import. Later on, in the 2nd and 3rd century, such lamps were manufactured locally in Pannonia.



DVIJE KAMENE SREDNJOVJEKOVNE GLAVE U MUZEJU SLAVONIJE

Dvije kamene glave skulptura (?), različite u stilskim karakteristikama i sačuvanosti, bez podataka o porijeklu pretendiraju na jedini poznati podatak o pronalasku „kamene glave skulpture“ u crkvi Pohodaenja Blažene Djevice Marije u Voćinu. Iako bez pouzdanog odgovora o mjestu nalaza i dataciji, glava s vijencem od bršljana predstavlja iznimno vrijedan primjer kasnosrednjovjekovne umjetnosti u Istočnoj Hrvatskoj, dok je glava Krista s krunom od trnja, iako fragmentarna, još jedan svjedok bogatog predturskog umjetničkog stratuma.

dr. sc. Mladen Radić

Muzej Slavonije
Trg sv. Trojstva 6
HR-31 000 Osijek
mladen.radic@mso.hr

dr. sc. Božo Prtoljan

Hrvatski geološki institut
Sachsava 2
HR-10 000 Zagreb
bozo.prtoljan@hgi-cgs.hr

Pregledni rad

UDK: 73.041.2(497.5 Osijek)“04/14“

Ključne riječi

glava s vijencem od bršljana
glava Krista s krunom od trnja
Voćin
kasni srednji vijek
Istočna Hrvatska